

AYLA KUTLU'NUN İKİ ROMANINDA DÜNYA SAVAŞLARI

Berna Akyüz Sizgen*

Özet: Bu çalışmaya esas olan romanlar Ayla Kutlu'nun *Bir Göçmen Kuştu O* ile *Emir Bey'in Kızları (Bir Göçmen Kuştu O (2))* başlıklı romanlarıdır. Adı geçen romanlar birbirinin devamı niteliğinde olup, merkezde ana karakter Adil Emir Batu Bey'in yaşamı ve ailesi bulunmaktadır. Fakat çalışma romanların olay örgüsüne ve şahıs kadrosuna değil, kapsadığı tarihsel ve toplumsal gerçeğe odaklıdır. Bu gerçek, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e uzanan süreçte, Türk insanının yaşadığı her evrimin savaş olgusu ile bağlantılı olduğudur. Bu nedenle, Kutlu'nun Birinci ve İkinci Dünya savaşlarını neden ve sonuçları ile analiz ettiği önemsenmiş, bunlar metinden alınlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca savaşların insan ve toplum üzerinde bıraktığı etki de Kutlu'nun aynasındaki görüntüler eşliğinde verilmiştir. Her iki dünya savaşının yarattığı bir toplumsal olgu olan göç ise ayrı bir başlık altında ele alınmış, göçün yazar ve insan üzerindeki izleri sürülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayla Kutlu, savaş, göç.

WORLD WARS IN TWO NOVELS OF AYLAKUTLU

Abstract: The novels which form a basis for this study are the novels of Ayla Kutlu which are titled as *Bir Göçmen Kuştu O* and *Emir Bey'in Kızları (Bir Göçmen Kuştu O (2))*. These novels have follow-up feature and the life and family of Mr. Adil Emir Batu, the protagonist, is at the center of novels. Yet the study focuses not on the plot and characters of novel but the historical and social fact it covers. This is the fact that every stage Turkish people lived, in the period from Empire to Republic, is related with war. Therefore, it was paid attention to Kutlu's analysis of First and Second World Wars with their reasons and results, analyses were explained through citations from texts. Moreover, the effect of war on people and society were presented together with the views on Kutlu's mirror. Migration which is a social phenomenon created by both world wars was discussed under another title, the effect of migration on author and people was traced.

Key Words: Ayla Kutlu, war, migration.

* Yrd. Doç. Dr. Berna Akyüz Sizgen, Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

GİRİŞ

*Bir Göçmen Kuştu O ve Emir Bey'in Kızları (Bir Göçmen Kuştu O (2))*¹ yazarın kendi ifadesiyle, “yirmi yıla yakın bir zaman” uğraştığı (Kutlu, 2006: 7) iki romanıdır. Bunlardan BGKO ilk baskısını 1985’te yapar ve 1986’da Madaralı Roman Ödülü’nü alır. EBK ise 1998’de basılır. Bu iki romanda Batubeg ailesinin 93 Harbinde başlayan ve 1950’lere uzanan süreçte devam eden hikâyesi, önemli an ve olayların hiçbiri atlanmadan, psikolojik ve sosyolojik tahlillerle zenginleştirilerek işlenir. Sennur Sezer’in ifadesiyle “fotoğraflarla anlatılan” ve “Osmanlı İmparatorluğu’ndan bugüne bir ailenin albümü” (Sezer, 1985: 23) içeren romanlar, fotoğraflardaki simalar kadar, simaların yerleştirildiği zemin ile de dikkat çekicidir. Çünkü Ayla Kutlu ailenin tarihini ülke tarihiyle eş tutar ve “tarih”i kitaplarda anlatıldığı şekliyle değil, “olayların içindeki insan durumları” (Direnç, 2000: 56) olarak keşfetmeye ve kayda geçirmeye çalışır.

Bahsi geçen süreç, İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e evrilen ve Birinci ve İkinci Dünya savaşlarıyla şekillenen bir süreçtir. Bu nedenle romanlarda “savaş”, Kutlu’nun objektifine yansıyan her karede, fon olarak görev yapar. İlk roman BGKO, Cevahir ile oğlu Emir’in Kafkasya’dan Urfa’ya yaptıkları zorlu yolculuk ile başlar. Emir’in şans eseri evlatlık alınışıyla değişen ve milletvekilliğine uzanan yaşamı; eşleri, kız kardeşi ve çocuklarıyla zenginleştirilerek işlenir. Onun siyasi kişiliğinin ve davasının kesiştiği birçok farklı karakter de söz konusu olduğu için, Emir Bey’in ev ve iş yaşamının şekillendiği dairede Birinci Dünya Savaşı odak noktasıdır. Ancak, savaşın cephe gerisi, Osmanlı payitahtına, Meclis-i Mebusan’a yansıyan yüzü konu edilir.

İkinci kitap EBK’de ise Emir Bey, kızlarına bıraktığı mektup ve ikinci Eşi Nevnihal ile yine kızlarının anılarına yansıyan yüzüyle vardır. Çünkü İkinci Dünya Savaşı’nın üçüncü yılına doğru (2008: 9) ölmüştür. Aile, onun ölümü ile başsız kalmış, Gülhayat -Emir Bey’in boşadığı ilk eşi- Nevnihal dostluğunun sağlam bağı ile hayata tutunmaya çalışmıştır. Ama büyük kız Hüsrâ, babasına duyduğu kinle ve küçük kız Leyla da aşk acıları ile baş edememişlerdir. Emir Bey’in büyük oğlu Mahmut, Hitler’e ve kadınlara büyük bir sevgi beslerken, küçük oğul Batu ise komünizme inanmıştır. Üçüncü nesil ise şimdiden çatlak sesler çıkaran bir orkestra gibidir. Çünkü Batubeg ailesi çocukları Birinci Dünya Savaşı yıllarında doğan ve İkinci Dünya Savaşı ile büyüyen bir nesildir. Her iki savaşın aileye yaşattığı yokluk ve gerilim, tüm ülkeye olduğu gibi bu aileye de zorlu bir yaşam getirmiştir. Batubey ailesi, Ayla Kutlu’nun savaş şartları ile yoğurduğu ve savaşların doğal sonucu olarak görüldüğü bir yaşamın icracısıdır. Bu nedenle de çalışmamız Ayla Kutlu’nun “savaş” kavramına bakışına odaklanacak ve yazarın tarih algısıyla paralel yürüyecektir. Fakat Adil Emir Batubey’in küçük oğlu Batu’nun babası için kullandığı “Bir göçmen kuştu o” (2008: 217) ifadesi ve aynı ifadenin romanlara

başlık oluşundan mülhem, çalışmamızda önce, savaşın neden ve sonuçlarından biri olan “Göç” olgusu tahlil edilecektir.

GÖÇ

“İçinde yaşadığımız coğrafya kadar, toplumun sosyolojik tarihini oluşturan malzemeyi de önemsemeliydim” (Kutlu, 2012: 26) diyen Ayla Kutlu’nun bu tavrı, söz konusu iki romanında “göç” olgusuna yaklaşım biçiminde vücut bulur. Nitekim Erendiz Atasü, Kutlu’nun bu romanlardaki önemli izleklerinden birinin de “göç” olduğunu belirtir. (Atasü, 2012: 110).

Göç romanlarda iki boyutludur. İlki ülke sınırları dışından ülkeye doğru gerçekleşen dış göçler, ikincisi ülke sınırları içerisinde gerçekleşen iç göçlerdir.

DIŞ GÖÇLER

Çeçen bir ailenin üyelerinden Cevahir ile oğlu Emir’in Kafkasya’dan Urfa’ya geliş süreci ve bu süreçte yaşadıkları, romanlarda en çok işlenen dış göçtür. Şüphesiz bunda yazarın annesinin de bir Çeçen göçmeni oluşu ve yazarın annesi aracılığıyla “Şeyh Şamil’in yenilgisinin ardından Osmanlı topraklarına göç eden Çeçenlerin” (Kutlu, 2007: 16) dramını yakından gözlemlemiş olmasının da rolü büyüktür. Yazarın, Ömer Ersun’un haklı tespitinde olduğu gibi Cevahir ile Emir’in yolculuğunu, “kendi başına uzun bir öykü” (Ersun, 2012: 152) kabul edilebilecek uzunlukta işleminde ve Emir Bey’in ikinci romanın sonunda hayatının muhasebesini yaparken bu yolculuğa atıfta bulunmasında da Kutlu’nun şahsi tanıklıklarının payı olsa gerektir.

Tarihe 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşları, bilindiği gibi Osmanlı ordusunun geri çekilmesiyle sona erer ve Emir Bey’in, “Bu coğrafyada, gözümün önüne getiremediğim bir toprak var: ... Küşe var, Küşe köyü...” (2006: 360) sözleriyle hatırladığı köyünden ayrılışı, Osmanlı yenilgisi ile başlayan Ermeni zulmü sonucu gerçekleşir. Aslında Çeçenler, Osmanlı kendilerinden asker isteyene kadar bu savaştan ancak dedikodu düzeyinde haberdardır: “Osmanlı’yla Rus’un Bulgarlar yüzünden savaşa tutuştuklarını duydular duymasına. Ama savaş öte yanda, kesin olarak yerini bilmedikleri uzak topraklarda sürüyor sanıyorlardı. Osmanlı çaresiz kalıp da, kendi köylerinden asker isteyene kadar bu savaşın uzağında olduklarını düşündüler.” (2008: 31) savaş esnasında saf değiştirerek Rusya yanında yer alan Ermeniler ise yaptıkları zulümle Kafkas Türklerini savaştan haberdar etmekle kalmamış, onların yurtlarından olmalarına da neden olmuştur. Hâlbuki Cevahir “Nicedir boğazlaşmayı bırakmış değil miydiniz? Birbirimize tuz alıp vermemiş miydik? Gelin başı bağlamamış mıydık, yekdiğerinden hiç hiç farkı olmayan?” (2008: 23) şeklindeki sözlerinden de anlaşılabilirliği gibi, Ermenilerin aniden taraf değiştire-

rerek başladığı kıyıma anlam verememektedir. Çünkü bu cahil köylü kadın bile savaşın farklı seyretmesi ve Osmanlı lehine sonuçlanması hâlinde, Çeçenlerin aynı zalim tavırları sergilemeyeceğini öngörebilmektedir: “Osmanlı ilerleyebilseydi, kendileri de onların yaptıklarını yaparlar mıydı? Kendini ve Batu’yu biliyor yalnızca Cevahir... Akıllarına gelmezdi böyle bir şey. Gâvurlar gide rek zenginleşseler de, kendi soyundan olanlar her şeyini satıp savıp çekip gidiyor olsalar da.” (2008: 32).

Ermeniler birçok Türk köyünde olduğu gibi Küşe köyünde de insan, hayvan ayrımı yapmadan her türlü canlı varlığa karşı, büyük bir kinle zulüm yaparlar. Köyden “sekiz çocuk, beş kadın bir kocamış adam ve dört katırla” (2008: 36) çıkan kabile umudu Osmanlı toprakları içinde aramak için yola koyulur. Aslında ne yöne gideceklerini bile bilmemektedirler. “o geçit vermez yüce dağları enine aşır... denize doğru kaçmaya” (2008: 33) başlarlar. Fakat karşılıklarına çıkan Kıpçak haydutlar Cevahir ile oğlu hariç, geriye kalanları da öldürür. Cevahir, oğlunun gözü önünde defalarca tecavüze uğrar ve küçük Emir’in de sağ el parmaklarının uçları kesilir. Yaşamın kurtuluş anlamına gelmediği ikilinin yolu önce Batum insan pazarına düşer. “Canavarlar, ateşler, yalınlar içinde Kafkaslar’ın yanar kayalarını aşan” (2006: 29) ikili, Batum’da da farklı bir görüntüyle karşılaşmaz. “Islak, çamurlu, pis ve açtılar. Onlardan kötü durumda olanlar da vardı. Yaralılar, yaraları kurtlanmışlar kangrenliler... Yaşlılar parmakla sayılacak kadar azdılar artık. Tırpanla biçilmiştiler. Gençlerse yaşlı görünümliydi. Her şey insanlara açıldı ama öte yandan bu insan artıklarına her şey kapalıydı... Korku bile sınırdaki kalmış. Onlar bütün sınırları aşmışlar.” (2006: 30).

Ana oğulun Tüccar Mahmut Ağa’nın yufka yürekliliğiyle Urfa’da devam eden hikâyeleri, Emir Bey’i mebusluğa kadar taşır. Fakat ne mebusluk ne de Mahmut Ağa’dan miras, mal mülk ve ağalık Emir Bey’in ruhundaki yaraları sağaltamaz. Bu nedenle “rahatsız, yoksul, biçare” (2006: 296) çizilmeyen kaderine rağmen o, “kendini toprağın, suyun, havanın içinde, köksüz, sanki yüzer, deler ve gider biri olarak görüyordu.” (2006: 296) Hayatını, “Sanki temelsiz, sanki bir şeylere değmeyen, dayanmayan bir hayat” (2006: 296) olarak nitelemesinin nedeni ise tüm göçmenler gibi kökleriyle koparamadığı bağlardır. Emir Bey, annesi Cevahir, yurduna dönüp babasının öcünü alması için söz verdirip yeminler ettirmesine rağmen, bir daha Kafkasya’ya gitmemiş; fakat “Kafkas dağlarının rüzgârıdır bize canı taşıyan, sönmeyen ateşidir.” (2006: 297) sözlerinde belirttiği üzere, yurduna duyduğu özlemi giderememiştir. Arafta olma hâlini, köksüzlüğünü ve yalnızlığını en iyi teşhis eden de kendisidir: “Çekip getiriyorsun hayatını ama kökün de geliyor seninle birlikte. Sürmüştür. Gergindir. İkide bir, asılır, geri çeker. İzin vermiyor yeni yurtluk tutmana. Sahip çıkmama toprağa, kökleri güçlendirmene. Geleceğin tohumunu alıyor elinden. Yitip giden geçmişi için yaş dökmekten yo-

rulduğunda, hayatı gözden geçirmeye koyulduğunda, kuyu görüyor insan. Derin görünüyor ama değil. Suyu yalnızlığını aksettiriyor. Serinletmiyor, ardi bir ayna kadar yalınkat... Göçmeyen; menzile ulaşan kuşun bile konmadığı, düştüğünü nasıl bilebilir?" (2006: 297).

Emir Bey'e büyük aşkla bağlı olan ve onun zaaflarına istekle göz yuman Nevnihal de kocasının göçmenliğini sağlıklı bir şekilde tahlil edebilmiş; hatta zaafalarının kaynağını "göç"te bulmuştur: "Göçmen... Bu sözü sevmiyorum. Kocamda gördüm. Bir yanı eksik kalıyor hayatın. Öte yanı gelişmiş ama aklın sağlam işleyişini yıldırım çarpmış, yahut heyelanda yitmiş, yahut inme inmiş. Hep orası, hep yitirdiği güzellikler, uğradığı haksızlık. Bir göçmenin kendisini sağaltıp normal insana dönebildiğini bana kimse söylemesin. İnsan suda yürür mü, uçar mı kendi başına? İşte bu kadar. Ayağının yere bastığını algılamıyor insan be yahu! Her ot kendi kökünde yeşerir, diye boşuna dememişler." (2006: 328).

Nevnihal'in tahlillerindeki haklılık, annesi Yeşil Hanım'dan kaynaklanmaktadır. Çünkü Yeşil Hanım da bir göçmendir "Daha Girit elden gitmeden... işin neticesini önceden görüp hicret eden" (2006: 278) bir ailenin kızıdır. Göçmenlerin kökleriyle koparmaya muvaffak olamadığı bağları ve aidiyet duygusunun tatminsizliğinin yarattığı boşluğu tahlil eden yine Nevnihal'dir: "Göçler her zaman menbaya geri dönmüşlerdir. Arkalarında bıraktıklarından duyulan elemin maddi olmaktan çok daha fazla, atılmış ve tutmuş köklerin koparılması olduğunu söylerdi. Bu dünyada ne kadar az yer işgal edersek edelim, o kökler bize mühim gelirdi. Gücümüzdü. Öylece ortada bırakılmışızdır. Buralara gelince, oraları, çok daha fazla önemli saymışızdır." (2006: 278).

Romanlara, kahramanlarda yarattığın derin acılarla yansıyan Göç olgusu, Kutlu'yu Osmanlı'ya karşı olumsuz bir bakışa sürüklemiş gibidir. Yazar, bu romanlarda 93 Harbi'ni yalnızca göçmenlerin gözüyle tahlille yetinmiştir. Cevahir'in Mahnut Bey'den yardım isterken kurduğu "Bizi kestiler ağa. Ermeni zulmünü hiç bilmez misin? Osmanlı aldırılmazlığını, aczini bilmez misin?" (2006: 34) cümlesi ile 93 Harbi yenilgiyle sonuçlanmasına rağmen, hem Doğu hem Batı cephesinde önemli başarılarla imza atmış Gazi Ahmet Muhtar Paşa için kurduğu şu cümleler de söz konusu bakışı yansıtmaktadır: "Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı aradık. Çoktan İstanbul'a gitmiştir dediler. Kaçmıştır Osmanlı'nın paşası. Halktan onlara ne..." (2006: 33).

Yazar, "Yıllarca, hatta yüzyıllarca didin, ter dök, kan dök, toprağa tutun; sonra Osmanlı -hiçbir zaman kendinden başkasına hayretmemiş Osmanlı- yüzünden, bütün ele geçirdiklerini, oğullarını, kızlarını, gelinlerini, nasılsa Osmanlı'nın canlarını almaya gücü yetmemiş kocamış erkekleri ve mezarları, mezar taşlarını, yurtlukları, düğün ve harman yerlerini, anıları, insanı çökerten ve yücelten anıları bırak, kaç ve sığın..." (2008: 35) cümlelerinde yaşanan Ermeni zulmünden de Osmanlı'yı sorumlu saymaktadır. Ancak, bu savaş esnasında Os-

manlı İmparatorluğu, imkânları izin verdiği ölçüde Çeçen, Çerkez, Azeri ayrımı yapmadan bütün Kafkas Türklerine kucak açmıştır. “Osmanlı ülkesine doğru akan mühâcir hareketi özellikle 1860 ve sonrasında hız kazanmıştır. Münferit göçlerin yerini büyük mikyastaki göçler alınca devletin göçe karşı gösterdiği tutum daha bilinçli bir hal aldı. Muhâcirler zamanın Osmanlı topraklarının her bölgesine yerleştirildiler.” (Akyüz Orat, vd, 2011: 43) Tarihi kaynaklarda, Osmanlı'nın Kafkas göçmenlerine yönelik olumsuz bir tutumundan söz edilmez. Ancak, yazarın son derece çarpıcı ifadelerle anlattığı bir zulümden, kıyımdan sonra gerçekleşen böylesi göçlerin trajik boyutlar içermesinin kaçınılmazlığı da ortadadır.

Yazar, ilerleyen satırlarda, Cevahir'in ağzından Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik eleştirileri daha geniş zamanlara yayar. “O Osmanlı ki, savaşa her tuttuğunda, dağ gibi yiğitleri almış, ateşe sürülmüş yağ gibi eritmiş, gelinlerin kızların yayla misali göğüslerini çorak toprağa çevirmiştir. Yaylanın yiğitlerini, akbabalara yem olsunlar diye, çöllerde bir leş olarak bırakıp kaçmıştır.... Hay Osmanlı, vezirler, kazaskerler mi seçtin bizim yiğitlerimizden? Selvi boylu gelinleri yataklarına odalık olarak aldın yalnızca. Bütün işlerini de, devşirme içoğlanlarına bıraktın. Boyların yıkılsın...” Bu satırlarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaa içindeki Türk unsurlara yönelik tavrı da eleştirilmektedir.

Erendiz Atasü'nün, Ayla Kutlu'nun tarihsel roman yazmadığı, tarihsel olayların bireylerde bıraktığı izleri sürdürdüğü ve bunu yaparken anılarının yardımına başvurduğu (Atasü, 2012: 110-111) yolundaki sözleri, Kutlu'nun I. ve II. Dünya Savaşı ile ilgili tahlillerinde değil, fakat 93 Harbi esnasındaki göçü ailesi kaynaklı acı hikâyelerden öğrendiği için Osmanlı'ya yönelik eleştirel tavrında somutlaşmıştır.

1.2. İÇ GÖÇLER

Ayla Kutlu'nun göç olgusunda irdelediği diğer boyut, ülke içinde yaşanan göçlerdir. Bunlardan ilki Nevnihal'in gözüyle resmedilen ve Balkan savaşları sonrasında yaşanan göçlerdir. Nevnihal çizdiği resimde her türlü ayrıntıya dikkat kesilen bir gözün sahibidir: “...Yıldırım gibi başlayan ve yıldırım gibi biten Birinci Savaşın hemen ardından, teşrinievvel sonlarında, öküz ya da mandaların ardına koştukları kağnılarda, niçin seçildikleri anlaşılamayan çamur ve pislik içindeki pılı pırtıları ile yalınayak levent kadınlar, küçülmüş kurumuş, onca yokluğun içinde bile temizlenmeye deliler gibi uğraşan yaşlılar, yüzleri gülmele ağlamak, güzellikle çirkinlik, arsızlıkla vekar arasında kalakalmış donmuş çocuklar, İstanbul'un pisliliğini birdenbire olağanüstü boyutlarda artıran yığınlar halinde ve dalgalarla gelmişlerdi.” (2008: 103). Bu göçmenler için İstanbullu elinden geleni yapar ve çoğu Anadolu içlerine ve Ege'ye yerleştirilir. (2008:

103). Balkan Savaşları sonucunda yaşanan bu göçler pek çok edebî eserimize de yansımıştır.

Roman kurgusunda önemli olan iç göçler Emir Bey ailesinin yaşadığı göçlerdir. Nevnihal'in babası Yahya Efendi'nin ölümü ve siyasi gelişmelerin de etkisiyle aile, Emir Bey-Nevnihal-Yeşil Hanım olarak önce İstanbul'dan Ankara'ya göç eder. 1926-1930 yılları arasındaki Ankara dönemi, aile için hareketli bir dönemdir. Çünkü milli mücadelenin nabzı Ankara'da atmaktadır. Fakat İzmir Suikasti, İstiklal Mahkemeleri, Tahrîr-i Sukûn Yasası, Çerkez Ethem ayaklanması gibi mücadeleyi yaralayan faaliyetlerin yoğun karanlığı altında geçen Ankara günleri, Emir Bey'i oldukça huzursuz eder. Emir Bey, Urfa'ya gitme ve siyasetten uzak kalma kararı verir.

Ailenin Urfa yaşamı ise yaklaşık 10 yıl sürer. Emir-Nevnihal çifti çocuk sahibi olur ve Leyla doğar. Dört çocukla, iki karılı Batubey ailesi fertleri için bu zaman dilimi, bilinçlenme süreci olarak cereyan eder. Nevnihal toprağı ve sıcağı tanır, Gülhayat küsüp gitmeleri ile çocuklarında yaşattığı hüznü teşhis eder ve iki kadın sağlam bir arkadaşlık bağı kurarlar. Çocuklar en iyi okullarda okur, umut vaad eden mesleklerin sahibi olurlar. Leyla ise henüz küçük olduğu için, Batubey konağındaki yoğun sevgi ortamında ve Güneydoğu kültürü ile yetişir. Fakat Emir Bey'in ölümü ve II. Dünya Savaşı'nın ülke ile birlikte konağı da sürüklediği yokluk ile aile, bireyleri azalmış şekilde İstanbul'a göç eder. Nevnihal'in 97. doğum gününe kadar süren yaşamı ikinci romanda, ülkedeki siyasi atmosferin genç kuşağı nasıl etkilediği arka plan edilerek işlenir. Gülhayat-Nevnihal birlikteliğinin sıcaklığı ile ayakta duran Batubey ailesi bireyleri, artık, dünyanın kendisine ve toplumuna yabancı birer bireyi olmuştur.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Ayla Kutlu ikinci romanında Leyla'nın tarih öğretmenine bizdeki tarih algısını ve tarih yazma yöntemini tahlil ettirir. Şunları söylemektedir öğretmen: "Zor bir iştir çocuklar tarih yazmak. Tarih araştırması çok sabır ister. Aktarıcı olmayı seçer bizimkiler. Geleneğimiz budur. Tarihi anlamayız. Kültür birikimimiz de yoktur. Kimliğimiz kaygan, değişken ve belirsiz. Kitapların ardındaki gerçeği araştırarak gücün varsa, tarih okuyacaksın. Anlatılanları değil, anlatılmayanları öğrenirsen, tarih okudum diyeceksin." (2006: 351).

Yukarıdaki cümlelerde tarih öğretmeni Ayla Kutlu'nun tarih algısının sözcülüğünü yapmaktadır. Çünkü yazar da kahramanı gibi, bizim tarih algımızın eksik ve yanlış olduğunu düşünür: "Bizde tarih, eğitimin başladığı günden günümüze kuşaklar boyunca eski askeri başarılar ve abartılmış olaylar dizgesi olarak okutulmakta. Eksik ve yüzeysel bir tarih bilgisidir bu. Fena halde

koşullandırıcı ve gerçek nedenlerden koparılmış bir tarih aktarımıdır.” (Kutlu, 2012: 26).

Kutlu’ya göre bizde tarih, özgün bir sanat yapıtı gibi kabul edilir ve “gerçeklerle bağı kopmuş bir duygusal olaylar zincirinden ibaret vakalar rastgele” sıralanır. (Kutlu, 2012: 29). Oysa Kutlu, toplumsal şartları doğru yorumlayabilen sanatçının bu kolaycılığa düşmemesi ve olayların akasındaki gerçekleri gündeme getirmesi gerektiğini düşünür. Onun I. Dünya Savaşı’nı, insan ve topluma yansıyan yüzü yanında, neden ve sonuçları ile analize çalışması, bahsettiği perde arkası gerçekleri önemsemesi kaynaklıdır. Yazarın bu tarz gerçekleri, kahramanları, savaşı, göçü ve kendilerini sorgularken satır aralarında vermesi ise romanı tarihî roman sınırından çıkardığı gibi, sosyolojik bir çalışma olarak kabul edilmesini de önler.

Örneğin Emir Bey’in, annesini, göçmenliğini ve Kafkas Dağlarına özlemi ni ifade ederken, I. Dünya Savaşı’nın nedenlerine de değindiği bölüm, Kutlu’nun tarihî gerekleri metnine ustalıkla yerleştirdiği bölümlerden biridir. Emir Bey Osmanlı İmparatorluğu’na ve Kafkasya’ya karşı süren istilanın, değişen dünya şartlarını en iyi analiz eden Ruslar ve İngilizler kaynaklı oluşunu düşünmektedir: “Dünyada iki millet yirminci asrın gücünün farkına daha yirminci asır girmeden vardı. Biri Ruslar, biri İngilizler. Eski dünya toprakla, altınla, baharatla, ticaretle uğraşırken İngiliz, enerjinin hepsinin önüne geçeceğini fark etti. Rus, geriden geliyordu, ticaret metayı diye baktı petrole ve gaza. Yine de değerini kavradı. İkisinin de yüzyıldan beri bizi darmadağın eden savaşları bundan.” (2006: 298).

Bugün dünyada sıcak ve soğuk savaşların emperyalist ülkelerin rant ve enerji ihtiyaçları için devam ettiği düşünülünce Kutlu’nun kahramanına I. Dünya Savaşı’nın asıl nedenini tahlil ettirirken haklı olduğu görülmektedir. Yine yazarın İngiliz ve Fransızların Güneydoğu’yu tercih nedenini petrol ve enerjiye bağlaması ve bu işgalle ilgili tahlilleri de dönemin ve bugünün politik gerçekleriyle örtüşmektedir. Yazara göre Mezopotamya “kağıt (bir) harita”, “(bir) altın paket” (2006: 247) gibi İngilizlerin koltuğuna kısırılmasına rağmen, onların Musul ve Irak’a odaklanması ileri görüşlü bir millet olmalarındandır. “İngiliz geliyor. Mezopotamya ... bir kağıt harita gibidir ... dürülüyor. İngiliz koltuğunun altında bir paket.

Sonra İngiliz, çok geniş yerde olmaksansa, çok kârlı bir yerde olmayı hedef küçültmeyi yeğliyor. O bir tüccar. Dönüyor; Musul ve Irak yetecek kendisine.” (2006: 247).

Kutlu’nun nazarında Fransızlar, İngilizler gibi akıllı değildir. (2006: 72). Bu nedenle de Fransız, enerjinin, petrolün yerine toprağın peşine düşmüştür: “Fransız tüccar değil. Fransız, taa Napolyon’dan beri, toprak demek, güç demektir diye inanıyor. Fransız geniş toprakları seviyor. Geliyor, tuzağa düşüyor...” (2006:

72) yazara göre Fransızların “Ermenileri silahlandırmaya kan davası gütmeye başladığı” (2006: 72) Urfa’da tarihsel hak iddiasında bulunmaları, toprağa duydukları sevgi dolayısıyladır.

Yazar, Birinci Dünya Savaşı’nın nedenlerini sorgulamakla yetinmez. Savaş sırasında azınlıkların durumu, tehcir gibi meseleler de yazarın savaş gerçeği olarak görmezden gelemediği durumlardır. “Yunan yürüyor, kan döküyor boyuna. Büyük savaşlardan çıkmışız. Bütün erkek nüfusu yitirmişiz. Arkamızdan vurulmuşuz. Cephelerde çarpışırken, anamızı, karımızı bıraktığımız toprağı altımızdan çekip almışlar... Tehcir, tehcir diyorlar. Tehcirin bir durağı da Urfa’ydı. Durdukları anda, işleyen bir makineyi, yani kanı ve zulmü saçmaya başladılar.” (2008: 62) ilerleyen satırlarda, Kafkasya’da kendi ailesine yapılmış zulmü anımsadıktan sonra “üç yıl önce Urfa’da benzer şeyler yapıldı” diyen Emir Bey, bir yandan türlü acılar yaşandığının dile getirir; bir yandan da bunların tek taraflı olmadığını gerçeğini vurgular.

Nevnihal’in İstanbul’un işgali sonrası Ermenilerin ve Rumların duyduğu sevince tepkisi, Memaliki Osmaniye’nin bütünlükçü politikasının da iflasını özetler: “Uzakta, çok uzakta kıvrak bir ut sesi. Bir yitiyor, bir darbukanın duruşlarında yükseliyor. Ne bitmez sevinç gösterisi... Onlara ne yapmışlardı? Bağrımıza basmıştık. Yüzyıllardır onlar da Osmanlı demiştik. Komşuyduk. Yangında, zelzelede, selde, baharda, bayramda korkuyu ve sevinci birlikte yaşamıştık.

Acılı günlerimiz ortaktı, biz öyle inanıyorduk. Şimdi bizim acımız, onların sevinci... Onlar onlar diyorsam, bunu şimdi diyorum. Onlar ve biz, hepimiz Memaliki Osmaniye’nin mümtaz kişileriydik. Sonra ne zaman kin birikti içlerinde ve taşı, güçlülere dayanıp bizi boğmak istediler? Buna hakları yok, olmaz.” (2008: 61).

Yazar Nevnihal’in tespitlerini doğrulamak için, yukarıdaki sözlerin devamında, Aydın Mebusu Emanoilidi Efendi’yi konuşturur ve Rumların Osmanlı’ya karşı güttüğü kini sorularla görünür kılmaya çalışır. Bu mebusun sorularına cevap veren ise Emir Bey’dir: “Bunu, benim ırzıma, toprağıma, insanıma göz dikmiş bir milletin mensubunun sormaya hakkı olur mu?” (2008: 62).

Emir Bey, kayınvalidesi Yeşil Hanım’ı umutsuzluğa düştüğü bir anda zafirin kazanılacağına iknâ etmeye çalışırken de aynı ihanete dikkat çeker: “Biz onları bitireceğiz. Akıllarını başlarına devşirmedikçe, bitecekler. Çünkü bu milletin Harimi İsmetine taarruz edenler onlardır.” (2008: 141). Emir Bey’e göre mazlum olan haklı olandır ve savaşı kazanmayı da bu haklılık getirecektir.

Emir Bey’in karşısına, kardeşi Müslüman bir kadını taciz eden Yahudi Sava’yı çıkaran Kutlu, Emir Bey-Sava diyaloguyla da, bahsi geçen ihaneti işlemeye devam eder. Sava, “mebus bey” den kardeşini kurtarmasını isterken, Emir

Bey haklı bir acımasızlık içindedir: “Senin kardeşin, o Rumlar, o Senegalli niçin saldırıyorlar, niçin kendi soylarından birine saldırmıyorlar? Sizler ki yıllar yılı bizim topraklarımızda ferah fahur yaşadınız. Ne yaptık size böyle aşagılamaya kalkışmanıza neden olacak?” (2008: 144). Bu sözleriyle azınlıkların İstanbul’daki taşkınlıklarına karşı duyduğu öfkeyi kusan Emir Bey, sözlerinin devamında Türk askerinin ve İstanbul halkının tutumunu “savunma” olarak tanımlar: “Toprağımıza canımıza namusumuza dinimize namusumuza saldıranlar sizlersiniz. Bu savunmadır. Savunmada kan dökülür.” (2008: 144).

Yazar, azınlıkların ihanetini anlatırken, tarafsızlık kaygısından tam olarak sıyrılmadığını da göstermek ister. İmparatorluğun tüm unsurlarının aynı ihaneti paylaşmadığını bilincindedir ve Sava’nın karşısında var kılınan Andon karakteriyle de bu durumu örneklendirmeye çalışır. Andon, Nevnihal’in babası Yahya Efendi’yi tedaviye gelen Rum asıllı bir doktordur. Kendisini “Osmanlıyım” diye tanıtan Andon’un oğlu “aptallığın şehidi”dir ve “Venizelon öyle istedi diye” canını vermiştir. (2008: 117). Fakat Andon oğlundan farklı olarak, “vatanın insanın soluduğu yer olduğuna” (2008: 123) inanan ve ülkesini seven bir Rum’dur: “Bendeniz, Osmanlıyım Yahya Efendi. Bu toprağın ekiniyle doyudum. Burada doğdum, tahsil yaptım. Gençliğimde çıktım dışarı. Bütün Evropa’yı dolaştım. Sonra baktım ki ben başkayım, döndüm geldim. Bizden ayrıdır onlar.” (2008: 116).

Ayla Kutlu’nun objektifinin sonraki konuğu ise Türklerdir. Millî mücadeleyi cephe sahneleriyle değil, cephe gerisinde bıraktığı yankıyla işleyen yazar, süreci sekteye uğratan ve ihanetin farklı bir boyutunun öznesi olan Türk insanını da yargılar. “İngilizci Seniha”², “Nigâhbancı Reşit Efendi” onun bu yargılama için kurguladığı iki ayrı karakterdir. İstanbul’un işgali üzerine “Sarı Paşa”nın, “Geldikleri gibi giderler” sözü mandacıları rahatsız eder ve onlardan biri olan Reşit Efendi, düşündüklerine yazar tarafından sansür uygulanmadan konuşturulur: “A beyler a efendiler ne işiniz sizin, Ankara yoluna acıyorsunuz? Hazır savaş bitmiş işte. Hazır efendimiz müstevlileri yumuşatmak, daha çok kan dökülmesini önlemek için Mevla’dan aldığı güçle, gece gündüz demeyip çalışıyor... Oturun siz oturduğunuz yerde. Neler çıkarıyorlar: Misakımilli’ymiş. Hangi misak a efendim? ... Kafa tutacak halin mi var? ... Onlar ne verirse, aldığınla yetineceksin?” (2008: 55). Düşman kuvvetleriyle en azından gönül iş birliğinde olan bu kimseler, pek çok romancımız için anlatılmaya değer bir malzeme olmuştur.

Reşit Efendi, sözlerinin devamında, halkın savaşıardan bıkmışlığına değinir ve Milli Mücadele güçlerine duyulan tepkinin boyutlarından biri olarak da, halkın onları İttihatçıların devamı olarak algılamasından söz eder.

Yazarın hançeri kendine vuran Türk insanıyla ilgili tespitleri halktan kişilerle sınırlı değildir. Kutlu, kimi zaman isim verdiği, kimi zaman saklı tuttu-

ğu birçok siyasi kişiliği de hançer sahibi olarak kurgular: “Ankara’dan gelen haberler kötü. Mecliste Kemal Paşa’ya muhalefet büyüyor. Yunan ilerliyor ve her kafadan bir ses çıkıyor. Milliciler sessiz. İtilafçılar, İngilizciler, Amerikalılar sevinçli. Gazetelerinde olmadık şeyler yazılıyor. Hakaretler ediliyor. Hele Ali Kemal Bey’in yazdıkları yazı değil, sövgü ve hakaret yalnızca. Sanki bu geri çekilişler kendi vatanlarının yeniden rüsva oluşu değil...” (2008: 115).

Kutlu’nun yargıladığı Türkler içinde İstanbul halkı büyük oran teşkil eder. Yazar, İstanbul halkının memleketin ahvaline karşı takındığı tavrı fırsat buldukça eleştirir ve onları duygusuzlukla suçlar. Sözcüsü Emir Bey, Nevnihal’i bile bu dairede kabul eder ve yukarıda bahsi geçen Sava’ya kulak vermesi konusundaki nasihatlere sinirlerir: “Ne diyorsunuz siz Nevnihal? Rumlar Ermeniler kanımıza susamışlar görmüyor musunuz? Görmüyorsunuz, bilmiyorsunuz. Nasıl bilebilirsiniz? Siz, saadetlü şehri rahat insanlarısınız. Öyle mi dünya? Hiç mi önemi yok sizin soyunuza yönelmiş silahların?” (2008: 142).

Has bir İstanbullu olan Nevnihal ise bu konuda ikilem yaşar. Önce Emir Bey gibi düşünür ve “Yıllarca Anadolu’da Rumeli’de olan bitene dışarıdan bakıp üzülen insanlar olduğumuz doğru... Erkeklerini savaşlarda telef etmeyenlerin şehriydi burası, mutluluk kentiydi.” (2008: 64) der. Fakat görüldüğü üzere geçmiş zaman kipiyle konuşur. Çünkü bir değişim söz konusudur ve Nevnihal bunu gözlemleyebilmektedir: “Ama şimdi bütün başlara cehennem ateşleri yağıyor” (2008: 61).

Artık İstanbul da tüm ülke gibi yangın yeridir ve yaşanan her gelişme İstanbul halkını da etkilemektedir. Nevnihal’in annesi Yeşil Hanım İstanbul’un durumunu şu sözlerle özetler: “Biz, hiç değilse arpa ekmeği buluyoruz. Onu da bulamayanlar, Harbi Umumdan beri süpürge tohumuyla samanı karıştırarak ekmek yapanlar öyle çok ki. Tuz yoktu, Gaz yoktu, Sokaklar bir yandan yangınlar, bir yandan Anadolu kasabalarına göçenler ve hızlı ölümlerle, boynuna tenhalaşıyordu.” (2008: 113).

Bunun yanında İstanbul’un yitip giden değerleri, savaşın bu kentteki yıkımının bir başka boyutudur: “Öte yandan, otomobiller, eğlence yerleri artıyor, gazetelerde Nevnihal’in adını duymadığı eşyanın methiyesi yapılıyordu.” (2008: 113). Hatta içlerinde “Müslüman kadınların da bulunduğu söz edilen” kadınların (2008: 90) “türlü üniformalar giymiş subaylarla” (2008: 90) düşüp kalktığı bile gözlenmektedir İstanbul’da. Çünkü savaşın etkisiyle “insan köpekleşmiştir” (2008: 59) ve onun temsilcisi Yeşil Hanım’ın fukarası Araklılı’dır. Yıllarca “kana, ateşe, ekmeğe, eve, vatan toprağına, haksızlığa” (2008: 110) duyduğu hasretle zalimlikler yapan bu adam, bir şarapnel parçasıyla yüzünün yarısını kaybeder ve cezasının bu dünyada kesildiğini düşünür: “... Hüda istediği kadar gün yüklemiş bu yarım bedene. O güne kadar sürükler dururum. Daha ötesinde?.. Ben yokum. İnsana el süremem... İsterim ki olmasın öbür dün-

ya. Ne yaptım sa cezamı burada çekeyim bitsin. Bir köpek gibi yaşadığımdan, yaptıklarım bu dünyada kalsın.” (2008: 112).

Savaşın etkisini insan boyutunda ele almaya Araklılı ile başlayan Kutlu'nun bu dikkati kadın ve çocukta yoğunlaşır. Çünkü yazara göre savaşın asıl mağduru onlardır. Kadının mağduriyetini, Emir Bey'in arkadaşı Cami Bey'in eşinin solup giden güzelliği ve Nevnihal'in arkadaşı Müyesser'in ise çocuğunu babasız büyütürken yakalandığı ince hastalıkla görünür kılan Kutlu, çocuklar konusunda daha hassastır: “İşte orta yerde kalanlar: Döküntüler... Çoğu çocuk. Saldıranlar da, kaçanlar da onların çoğunu arkada bıraktılar. Hep böyle oluyor zaten. Deliler gibi dolanan, bir şeyler yapmayı düşünen ama ne yapacaklarını çözemeyen kabaca çocukları, elleri ağızlarından çekmeden orada burada dolanan, aranan, ağlayan küçücük çocukları... Köpekler, binek taşları, yıldırım çarpmış gibi yanık ağaçlar gibi bıraktılar. Ayak altından kaçamayanlar, ânında ölmüşlerdi zaten. Ne de kolay ölüyorlardı. Kasatura, kama, bıçak hemen giriyordu içlerine. Etleri, kemikleri yırtılıyordu: Etleri ekmek, kemikleri kâğıt sanki...” (2008: 37). Ermeni zulmünün, çocukları ayırt etmediğini anlatan bu satırlar, Birinci Dünya Savaşı ile ilgili olarak daha kansız, ancak, yine de acıdan, kederden payını alan çocukları anlatarak sürer.

“Bu savaşı geçiren herkes, hele çocuklar, fırına düşmüş kâğıt gibi kavrulduklar açlıktan, yoksulluktan” (2008: 50) şeklindeki cümleleriyle çocuklar için duyduğu kederi dillendiren Kutlu, onların toplumun ahlakî değerlerini umursamayan bir duruma gelmelerini savaşın sonuçlarından biri olarak görür. “Değerlerde inanılmaz çöküşler yaşanıyor savaşların ardından. Belki en büyük zararı bu bakımdan oluşturuyor savaş. Çocuklar, on yıl öncesinin çocuklarından çok farklı. Onlara göre her şey çalınabilir. Çünkü çalmak ayıp değil.” (2008: 124).

Çünkü Osmanlı bozulmuştur, bitmiştir: “Bozulduk, bittik biz. Biz, Osmanlılar...” (2008: 127). Erendiz Atasü'nün “büyük tarihsel olayların bireylerde bıraktığı izleri, bireyleri nasıl yeniden biçimlendirdiğini anlatır” (Atasü, 2012: 111) dediği Kutlu, yukarıdaki cümleyi, savaşla yaşamı yeniden şekillenen Nevnihal'e söyler. Nevnihal, “Bizi üzen şeyler giderek seyreliyor, durum iyiye doğru değişiyor. Ama biz de giderek azalıyor, küçülüyoruz. Yok oluşun yolundayız. Osmanlı bitti.” derken yaşananları toplumsal bir değişim, dönüşüm sebebi olarak görür. Kendisi de olumlu bulmadığı bu değişimden payını almıştır: “Acı çekmiyor düşman gemilerine bakarken. Görüyor ama yüreğine dokunmuyor. Babasından ne kadar az şey kalmış. Birazını da kendi elleriyle yok etti.” (2008: 125).

Yazar, Osmanlı Devleti'nin yalnız savaş zamanlarına değil, öncesine de bakar. “Sanki ölümden korurmuş gibi, bir büyük taşın, bir kütüğün, bir yıkık kapının, Çingenelerin toplayıp yığıldıkları yangın artıklarının yakınından çıkıyor bütün ölümler. Kiminin üstünde tek kâğıt yok. Bir kâğıt, bir devlet demektir. O

bile yok. Künye vermeyi becerememiş bir devlet. Hepsinde ortak olan, muşambaya yahut deriye sarılı bir muska. Devlet olmayınca, her şey için Tanrı'ya sığınmaktan başka çare kalmıyor" (2008: 105) diyen Yahya Efendi, barış zamanlarında halkına bir hüviyet vermeyi bile becerememiş bir devletten söz eder. Hatta devlet olmadığını söyleyerek, insanların her şey için Tanrı'ya yönelmesini buna bağlar.

Ayla Kutlu, Batubey ailesinin 1944 yılı başında yaşadığı bir krizi yorumlarken de aynı bakış açısını yansıtır: "Osmanlıyız ya, adiliz ya, hak tanır, hak korur, tarafsız kalırız ya..." (2006: 348) sözlerinde eleştiri üslûbu sezilen yazar, devam ederken alıntıladığı dörtlükle bu konudaki son sözünü söylemiş gibidir: "Biz, şalvarı şaltak Osmanlıyız." Şalvarı şaltak Osmanlı/ Eğeri kaltak Osmanlı/ Ekende yok, biçende yok/ Yiyende ortak Osmanlı!"

Yukarıda bizim tahlile çalıştığımız zıtlıklara ve ihanete; ya da yazar ve kahramanların kimi zaman içine düştüğü umutsuzluğa rağmen Türk ulusu, I. Dünya Savaşı sonrasında giriştiği Milli Mücadele'den galibiyetle çıkar. "Vatan yolunu Tanrı yolu bilen" (2008: 82) ve kendi hayatını unutan Türk, "insanları ve toprağı ve bütün diğer varlığıyla" (2008: 60) yapayalnız bırakılmış olmasına rağmen, "Ulu Tanrı'sına dayanmış" (2008: 60) ve ayağa kalkmayı başarmıştır. Kuşkusuz mimar Gazi Paşa'dır; ama Türk insanı onun en büyük desteğidir ve gücünü Tanrı'sından almıştır: "Kuşkusuz, Gazi Paşa kazandı Meydan Muharebesini. Ama eli silah tutmayanlar bütün Anadolu ve Ankara ne çok dualar ettiler..." (2008: 149).

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

"Ben savaşa her zaman karşı oldum. Düşmanlıklar ile aklın önüne geçmiş hırs ve intikam duygusu yönünden eksikli birey olmalıyım" (Kutlu, 2012: 32) sözlerinin sahibi Ayla Kutlu söz konusu savaş karşıtlığını, dünya savaşlarını çok boyutlu inceleyerek ortaya koymaya çalışır. Yazarın savaşla ilgili en önemli tespiti ise "saçma" kavramında karşılık bulur. Nitekim Osmanlı'nın yıkılış sürecini canı acıyarak seyreden kahramanı Yahya Efendi savaşın saçmalığını şu sözlerle ifade eder: "Almanların yanında İngilize karşı harbe girildiği söylendiğinde Yahya Efendi inanmıyor. Böyle harbe girildiği nerede görülmüş? Şimdi savaşlar ipek yatak üstünde mi başlıyor?" (2006: 286).

Ayak sesleri birinci kitabın sonunda duyulmaya başlayan, "Daha bize gelmediyse bile dört bir yanımızı sardı"(2008: 232) cümlesine konu olan ve Nev-nihal için "zor şey" (2008: 232) olan II. Dünya Savaşı ise romanlarda, I. Dünya Savaşı'na göre daha kurumsal bir yaklaşımla tahlil edilir. 10 Kasım 1938 gecesi Leyla çocuk aklıyla savaşı şöyle tanımlar: "Savaş nedir? Leyla onun korkunç olduğunu biliyor. Hastalıktan, açlıktan, üşümekten, hatta ölmekten bile daha

korkunç. Bunların toplamından da daha korkunç olabilir, çünkü uzun sürüyor.” (2006: 16).

Bahçede çiçek açmayan ihlamur ağacının sorumluluğunu savaşa yükleyen (2006: 60), savaştan nefret eden ve korkan Leyla savaşı bir tiyatro oyununa benzetir. Fakat bunu yaparken olgun bir çocuk gibi davranabilmiş, savaşız dünyaların özlemini duyumsayabilmiştir. Savaş en çok çocukları yaralamaktadır; ama yapacak bir şey olmadığına, savaş engellenemediğine göre, çocukluk çağını iyi değerlendirmek gerekir: “Savaş çıkarsa, ne getirecek olursa olsun savaşız bir dünyayı fark etmesi gerektiğini düşünüyordu. Düşünüyordu sahiden. Savaşın kimliği istese de istemese de seyredeceği bir tiyatro oyunu olacaksa, bari çocukluğunu yaşasın.” (2006: 48).

I. Dünya Savaşı’nı araştırarak ve anılarla besleyerek işleyen Kutlu, II. Dünya Savaşı’nın canlı tanıklarındandır. Savaşı Leyla’nın gözüyle tahlili, kendi çocukluk ve gençlik yıllarının bu savaşın gölgesinde geçmesinden kaynaklanmaktadır: “Ülkenin ve dünyanın sıkıntılı günlerinde bilinçlenmeye başlıyordum. Yoksul ve kuruluşunun hemen ardından dünyadaki yaşanmış en büyük ekonomik buhran ile boğuşan ülkede, bu zorluğun üstüne, İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı aşırı yoksunluklarla karşılaştı gelişme çağı.” (Kutlu, 2012: 27).

Romanın kahramanlarından Kaya “Ne de olsa, savaşın soğuk biçimde sürdüğü bir ülke burası” (2006: 175) der, fakat Ayla Kutlu, savaş şartlarından ziyadesiyle etkilenecek büyür: “Elektrik bulunan bir evde doğmuştum ama bir buçuk yaşından beri bütün barınaklarımız lamba ışığıyla aydınlanıyordu.

Karanlık... Bütün çevremiz karanlıkla sarılıydı: Gecenin karanlığı, yoksulluğun karanlığı ve savaşın karanlığı... Hepsi evimizde odaklanıyordu.” (Kutlu, 2007: 53).

Emir Bey’in, “Dünya’nın gördüğü en hızlı savaş bu. Yenilen ölü; yenenin başının döndüğü olup bitenden” (2006: 361) sözleriyle nitelediği II. Dünya Savaşı’na Türkiye girmez. Ama ülkede savaş şartları yaşanır, savaş ekonomisi uygulanır ve gergin bir ruh hali söz konusu olur. “Dünyaya yağ gibi, kara bir haber gibi” (2006: 170) yayılan savaşa girip girilmeyeceği bile uzun müddet korku kaynağı olur: “Sınırlardan girdi girecek. Her sabah, savaşa girildi haberiyle uyanmanın korkusu içinde bütün insanlar.” (2006: 170) Bu nedenle de “Edebiyatın beslenme kaynağı, yaşam ve yaşayan insandır. Kusurları, yetenekleri ve kısa sayılacak ömrüyle insan...” (Kutlu, 2012: 25) diyen Kutlu, II. Dünya Savaşı’nı insana yansıyan yüzüyle tahlile devam eder. Örneğin Kutlu ülkedeki Hitler hayranlığına tanıklık etmiş bir neslin üyesidir: “Savaş başladığında bir yaşımı yeni doldurmuş olmalıyım. Ülke büyük çoğunlukla Hitler hayranlığıyla, savaşın heyecanını dışarıdan, tuttukları takımın başarısıyla başı dönen taraftar gibi izliyordu... Babamın arkadaşları, 3 yaşındaki ağabeyimin saçlarını Hitler gibi tarıyarak onu “küçük Hitler” diye seviyor, 63 ilden oluşan hemen

bütün ülke Hitler hayranlığını vurguluyordu.” (Kutlu, 2007: 23) Kutlu’nun bu tanıklığı, EBK’de Leyla’nın korkularına yansır: “Alman çizmesi, Alman hava gücü, Alman marşları... Alman... Alman... Leyla duymadığı, hayal edemediği bu görünmeyen güçten ölesiye korkuyordu.” (2006: 13).

Nevnihal ise Kutlu’nun Hitler gibi saç kestirme modasıyla ilgili sözlerinin yansıtıcısıdır: “... Memleket kaç yıldır bir tuhaf olmuş zaten. Kimi koca adamlar bile saçlarını Hitler biçimi kestirir, onun edasıyla dolaşırlardı.” (2006: 350).

Ayla Kutlu romanlarındaki sosyolojik durumları tarihi bir gerçekle bağdaştırma ilkesini, Alman hayranlığı için de uygular, bu hayranlığı Türk insanın “devlet” algısıyla örtüştürür. Ona göre Türk için “Devlet: Ebed-müddet-ti(r)” (2006: 176). Bu nedenle de “Ayakta kalmak için her şeyi yapacak bir devletin uyruğu” (2006: 176) olunmuştur. Fakat belirlenen saf, ülkede “Yokluktan başka” (2006: 164) bir şey çoğaltmamıştır. “Tabii hastalıklar, fuhuş, karaborsa da vardır.” (2006: 164). Savaşın ülkede yarattığı ideolojik kutuplaşma da cabasıdır ve Batubey ailesi üyeleri bu kutuplaşmayı derinden yaşamışlardır. Mahmut Hitler’ci, Batu Stalin’cidir.

Savaşın beklenilenden farklı sonuçlanması ise her iki taraf için de hayal kırıklığı yaratır: “Müttefikler Berlin’e yürüyordu. Ateşkes imzalanmamıştı ama Alman Führeri bitmişti. Soluğu kesilmiş insanın öldüğünü ilan etsen ne olur, etmesen ne olur?” (2006: 182). “Hitler’in bütün Avrupa’yı ezeceğine” (2006: 51) inanan Mahmut bile sonucu şaşkınlıkla karşılamıştır. “Alman’ın yenilmesini akli almıyor. Nedir bu yahu? Şans oyunu mu savaş mı?” (2006: 182). Mahmut’un savaşı şans oyunu olarak görmesi yine Ayla Kutlu’nun yukarıda bahsi geçen ve roman boyunca çeşitli vesilelerle açıklamaya çalıştığı “saçma” kavramını akla getirmektedir.

“İlkbaharda Almanya, yazın son ayında Japonya teslim olunca Türkiye derin bir soluk” (2006: 183) alır. Fakat Batubeg ailesindeki kutuplaşma, yaprak dökümüne neden olur. Emir Bey’in kızları aşk acıları ile baş başa kalırken, Batu yurt dışına kaçmak zorunda kalır. Mahmut ise siyasî otorite tarafından vali olarak atanmasına rağmen, mutluluğu kadında ve içkide aramaya devam eder. “Tarih, mekân ve sosyolojik yapının eridiği potanın atmosferini” (Kutlu, 2012: 30) soluyarak öğrenen Ayla Kutlu, öğrendiklerini, “Türk insanının sergüzeştini zaman, mekân ve değerler yönünden özgür kılarak” (Kutlu, 2012: 30) yazmayı başarmış; Batubey ailesini de bu amaç için vasıta kılmıştır.

SONUÇ

Ayla Kutlu’nun geniş ürün yelpazesi, bilimsel çalışmalara, genellikle, içerdiği mekânlar ve odaklandığı kadın problemleri ile konu edilmiştir. Örneğin Zer-

rin Arslan “Kutlu’nun roman ve öykülerindeki mekân söylemi, hem doğal ve inşa edilmiş mekânların söylemsel ve söylemsel olmayan koşullarını hem de söylemlerarası ilişkileri anlatır” (Arslan 2012: 210) demektedir. Nesrin Karaca’nın Kutlu’yu “Kadın olağanüstülüklerini vurgulamak isteyen bir yazarımız” (Karaca, 2006: 57) olarak kabulü ile Sezgi Bakı’nın Kutlu için söylediği “Edebiyat camiası içinde ‘toplumsal gerçekçi’ bir anlayışla ve kadın duyarlılığına sahip bir yazar kimliğiyle Ayla Kutlu da kadın sorunsalına yer veren yazarlardandır” şeklindeki sözler, yukarıdaki sav için örnek olarak kabul edilecek tarzdadır.

Bu çalışma, alışlagelenden farklı olarak, Kutlu’nun tarih algısını ve tarihî gerçeklere yaklaşım biçimini ortaya koymaya çalışmış ve Kutlu’nun, “Çağdaş Türk edebiyatında geçmişi, dünü, yarına, yerel kültüre, ulusala ve evrensele bağlayan yazarlar kategorisinin” (Karaca, 2006: 57) bir üyesi olduğu görülmüştür.

Yazar, bu çalışmaya esas olan romanlarında savaş karşıtıdır. Aile geçmişiinde savaş nedeniyle zorunlu bir göç deneyimi bulunan yazarın çocukluğu ve gençliği de dünya savaşlarının gölgesinde şekillenmiştir. Bu nedenle savaşın içindeki insan durumlarını göç ve insana yaşattığı yıkım ekseninde işler. Söz konusu yıkım ailevi, ekonomik ya da siyasi boyutlu olabileceği gibi ruhsal boyutlu da olabilir. Yazar, savaşın insan ruhunda yol açtığı bozulmalardan biri olarak ahlâkî değer yargılarının değişmesi ya da itibar kaybetmesine de değinir. Fakat bu, Kutlu’nun savaşı sadece psikolojik boyutlarıyla işlediği anlamına gelmez. Yazar, dünya savaşlarını sosyolojik ve tarihî süreci de göz ardı etmeden ele alır. Onun I. Dünya Savaşı’nın nedenlerini analiz ederken görebildiği gerçekler ile II. Dünya Savaşı’nı daha çok iç siyasete yansıyan yüzü ile tahlili, bunun kanıtıdır. Ancak, romanlarda yazarın sosyolojik ve tarihi sürece bakışında yeterince objektif olup olmadığı konusunda kuşku uyandıran satırlar da mevcuttur.

Ayla Kutlu, inceleme konusu romanlarda savaşın insan ve topluma yansıyan boyutlarını daha çok kadın kahramanların gözünden anlatmıştır. Emir Bey’in göçmenlikle, savaşla ilgili kişisel tespitlerini onun ağzından dinlemekle birlikte, bu konuda da etkileyici tespitler, onun hayat öyküsünün başkahramanları olmuş kadınlara aittir. Ancak, bu durum, söz konusu romanların, savaş olgusunu kadın gözüyle değerlendiren eserler olarak okunmasına yol açmamalıdır. Yazar, kadın duyarlılığından, aile geçmişine ait hatıralardan yararlanarak savaş olgusunu gerek insani gerek toplumsal boyutlarıyla ele almayı başarmıştır.

DİPNOTLAR

¹ *Bir Göçmen Kuştı O* başlıklı kitap çalışma içinde BGKO kısaltmasıyla ifade edilecek ve romandan yapılan alıntılar sayfa numarası ile verilecektir. *Emir Bey’in Kızları* başlıklı kitap da çalışma içinde EBK kısaltmasıyla ifade edilecek ve romandan yapılan alıntılar sayfa numarası ile verilecektir.

- 2 Yıllardır İngilizlerin gelmesini bekleyen Seniha" (2008: 54) İnönü zaferi sonrası, sokaklarda sevinç gösterileri yapar ve "Paşalar, yaşasın Milliciler, bin yaşayın..." (2008: 96) sloganları atar.

KAYNAKÇA

- Akyüz Orat, Jülide v.d., *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri*, Kafkas Üniversitesi Yayınları, Kars, 2011.
- Arslan, Zerrin, "Ayla Kutlu'nun Roman ve Öykülerinde Mekân Söylemi" *1. Kadın Yazarlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 196-234.
- Atasü, Erendiz, *Benim Yazarlarım*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Atasü, Erendiz, "Roman ve Şark", *Emir Bey'in Kızları*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Atasü, Erendiz, "Ayla Kutlu'nun Eserlerinde Feodalizm İmgeleri ve Feodalizm Eleştirisi", *1. Kadın Yazarlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 110-125.
- Aytaç, Gürsel, *Çağdaş Türk Roman Üzerine İncelemeler*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Balcı, Sezgi, "Ayla Kutlu'nun Hikâyelerinde Ataerkilliğin Kadın Üzerinden Bir Yorumu". *1. Kadın Yazarlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 253-263.
- Direnc, Dilek, "Emir Bey'in Kızları, Ayla Kutlu'nun Kadınları", *Varlık*, S. 1108, s. 53-80.
- Karaca, Nesrin, *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*, Vadi Yayınları, Ankara, 2006.
- Kutlu, Ayla, "Çağdaşlık ve Türk Romanı", *Gösteri*, Sayı: 67, s. 26-27
- Kutlu, Ayla, *Emir Bey'in Kızları (Bir Göçmen Kuştu O (2))*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Kutlu, Ayla, *Zaman da Eskir*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Kutlu, Ayla, *Bir Göçmen Kuştu O*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Kutlu, Ayla, "Fuji Dağındaki Bir Damla Yağmur Suyu", *1. Kadın Yazarlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 126-195.
- Sezer, Sennur, "Bir Dönem Romanı Bir Göçmen Kuştu O", *Hürriyet Gösteri*, Ekim, S. 159, s. 22-23.